

הצעת חוק שיפוט בתי דין דתיים (בוררות), התשפ"ג-2023

ד"ר עו"ד גדעון פישר ועו"ד יערה חיימי*

א. מבוא

1. ביום 16 בינואר 2023, הונחה על שולחן הכנסת ה-25, לדיון מוקדם, הצעת חוק שיפוט בתי דין דתיים (בוררות), התשפ"ג-2023 (להלן: "**הצעת החוק**"), על ידי יו"ר סיעת יהדות התורה, ח"כ ישראל יצחק אייכלר.
2. מטרת הצעת החוק להעניק לבתי דין דתיים סמכות להתמנות כבוררים בעניינים אזרחיים, אשר הוגדרו באופן שיורי.¹ יוער, כי בעוד הצעת החוק הראשונית כללה בתי דין רבניים, שרעיים ודרוזים, כאחד, נוסח הצעת החוק העדכנית כוללת רק את בתי הדין הרבניים והשרעיים ולא את בתי הדין הדרוזיים, לבקשת נציגיו.
3. בהתאם להצעת החוק, במידה ובית הדין ירכוש את סמכות הבוררות, בתנאים אשר יפורטו בפרק ב להלן, אזי יהא רשאי (אך לא חייב), לפסוק על פי הדין הדתי שחל בו.
4. בדברי ההסבר הובהר, כי הצעת החוק נועדה לעגן נוהג קיים, במסגרתו דן בית הדין הרבני, בהסכמת הצדדים, בעניינים שאינם מוגבלים רק למעמד אישי.
5. כן הובהר, כי הצורך בהצעת החוק, עולה מפסיקת בית המשפט העליון בעניין בג"ץ 8638/03 סימה אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, סא(1) 259 (2006), במסגרתו הורה בית המשפט העליון, כי אין לבית הדין הרבני סמכות לדון כבורר או בנושאים נוספים, מלבד מעמד אישי, לאור העובדה שאין מקור חוקי המסמיכו לכך.²

¹ כל עניין שאינו פלילי, מנהלי, בסמכות שיפוט של בית דין לפי חוק (ובכלל זאת, בית הדין לעבודה), קשור להליך בין בני זוג נשואים או שהיו נשואים, המדינה או רשות מקומית צד לו (ר' ס' 1 להצעת החוק).

² ר' בג"ץ 8638/03 סימה אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, סא(1) 259 (2006) בפסקה 15: "אין בידי ערכאת השיפוט אלא מה שהחוק שהקימה היקנה לה, וככל שמוטלת עליה אחריות להכריע במחלוקת במסגרת הסמכות שהוקנתה לה, כך חלה עליה חובה הנגזרת מן החוק ומתפיסת הממשל הדמוקרטי, שלא לדון ולא להכריע בעניין המצוי מעבר לסמכותה על פי חוק". ובהמשך אותו ס': "משאין לערכאת השיפוט ממלכתית אלא סמכות עניינית שהוקנתה לה בחוק, אין קנויה לה סמכות לדון ולהכריע בעניין בתורת בורר מכח הסכמת הצדדים, אלא אם ניתנה לה סמכות כזו במפורש בחוק. דרך כלל, אין ערכאת שיפוט אמורה לפסוק בעניין המובא בפניה כבורר. אולם, בנסיבות מסוימות, הכיר החוק במפורש בכוחה של ערכאה אזרחית להכריע במחלוקת בסטייה מכללי הדיון הרגילים. כך, למשל, בתחום התביעות הקטנות, הורה חוק בתי המשפט (נוסח משולב), התשמ"ד-1984 בסעיף 65 לו, כי אם הוגשה תביעה לבית המשפט לתביעות קטנות רשאי השופט, בהסכמת בעלי הדין, לדון בתביעה כבורר, והוראות חוק הבוררות יחולו על העניין, בסייגים מסוימים; בנוסף לכך, בית משפט הדן בעניין אזרחי הוסמך, בהסכמת הצדדים, לפסוק בעניין שלפניו על דרך הפשרה (סעיף 79א לחוק בתי המשפט) או להעביר ענין, בהסכמת הצדדים, לבוררות או לפישור (סעיפים 79ב, ו-79ג לחוק בתי המשפט). הסמכויות האמורות ניתנות כולן לבית המשפט מכח החוק, ומניחות כי נושא המחלוקת מצוי בסמכותו העניינית של בית המשפט הדן בענין, אלא שניתנים בידו

6. ביום 22 בפברואר 2023, הצעת החוק עברה במליאת הכנסת, ברוב של 57 בעד למול 44 נגד, והועברה לוועדת הכנסת.

ב. התנאים המצטברים ההכרחיים למינוי בית דין דתי - כבורר

7. סעיף 2 להצעת החוק מורה, כי בית דין רשאי לדון כבורר בעניין אזרחי, בהתקיים שני תנאים מצטברים:

8. האחד, כל הצדדים הנוגעים בדבר, הביעו את הסכמתם לכך בחתימה על טופס בוררות;

9. והשני, לבית הדין יש סמכות שיפוט בענייני המעמד האישי, לפחות כלפי אחד מהצדדים, או שכל הצדדים הינם תאגידים.

10. כלומר, בית הדין יקנה את סמכותו רק בהסכמה כתובה של שני הצדדים להתדיינות, ובלבד, שלפחות אחד מהם, בן הדת הרלוונטית בה מתמחה בית הדין.

11. כך, בעוד שבהצעת החוק המקורית, תאגיד המבקש להתדיין בבית הדין, בעל השליטה בו היה צריך להיות בן הדת הרלוונטית, הרי שבהצעת החוק כנוסחה היום, אין כל דרישה כזאת. כך, יכול באופן תיאורטי להיווצר מצב, בו תאגיד המצוי בשליטה של בן הדת המוסלמית, יבחר להתדיין דווקא בבית הדין הרבני ולא השרעי, לצורך העניין, במידה והדין העברי מתאים יותר לעניינו ופועל לטובתו.

ג. תנאים לפסיקת בית הדין

12. בהתאם לסעיף 3(ב) להצעת החוק, בית הדין לא יוכל ליתן כל פסיקה, הפוגעת בזכויות מהותיות של הצדדים, הקבועות באחד החוקים הבאים: חוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951, משפט העבודה המגן על זכויות העובדים, חוק המגן על זכויות אדם עם מוגבלות, חוק החוזים האחידים, התשמ"ג-1982, ו"סעיף סל" לפיו הוראות כל דין, החלות על אף כל ויתור והסכם נוגד.

13. כלומר, בפסיקת בית הדין, בהליך בוררות שיבוא בפניו, לא יהא רשאי לפגוע בזכויות מהותיות של מי מהצדדים, הקבועות בהוראות כל חוק ישראלי, גם אם הצדדים יוותרו על זכויות אלו מראש, בהיותן זכויות קונגנטיות.

14. בהתאם לסעיף 4(2) להצעת החוק, בנוסף לעילות הביטול הקבועות בסעיף 21(א)(ג)(1) ו-24 לחוק הבוררות תשכ"ח-1968 (להלן: "חוק הבוררות"), תתווסף עילת ביטול לפסיקת בית הדין בהליך בוררות, כדלקמן "אם בית הדין פסק בניגוד להוראות חוק זה". כלומר, אם חלילה בית הדין יפגע בזכויות המוגנות של הצדדים, פסק הדין ייחשב בטל ומבוטל, AB INITIO, מלכתחילה.

ד. התוספת הראשונה - טופס בוררות בבית הדין הרבני

אמצעים דיוניים מיוחדים שנועדו להקל ולייעל את תהליך ההכרעה במחלוקת, ולהביא לתוצאה צודקת. ערכאות השיפוט למיניהן לא הוסמכו על פי הדין בהסמכה כללית לדון ולהכריע מכח הסכמת הצדדים בעניינים שאינם כלולים במסגרת סמכותם העניינית, בין כבוררים ובין בדרך אחרת. משלא הוקנתה להם סמכות כזו, ממילא היא נשללת ואינה קיימת".

15. סעיף 2(א)1 להצעת החוק, מורה על החובה, כי כל הצדדים יחתמו על טופס הבוררות, כנוסחו בתוספת הראשונה.
16. טופס הבוררות של בית הדין הרבני כולל את פרטי הצדדים, והסכם בוררות.
17. במסגרת הסכם הבוררות, הצדדים מסמיכים את בית הדין כבורר בעניינם ונעשה כלפיהם גילוי נאות לגבי אופן ההליך.
18. יוער, כי בעוד בהליך בוררות רגיל, ככלל לא קיימת זכות ערעור, אלא אם הצדדים ציינו זאת במפורש בהסכם ביניהם, כחריג, כמתואר בסעיף 21א לחוק הבוררות, בהליך דנא, אופציית הערעור קיימת כברירת מחדל, בהתאם לסעיף 6 להסכם הבוררות בתוספת הראשונה.

ה. הצעות מחברי מאמר זה לשינויים בהצעת החוק

19. משוועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת החליטה לקדם את הצעת החוק לקריאה שניה ושלישית ובמסגרת זו, מוצע, כי יקבעו בהצעת החוק שני קריטריונים קרידנליים, כדלהלן:
20. התנאי הראשון: רק דיין שעבר בהצלחה הכשרה בקורס בוררות ועבר מבחן בהתאם - יהא רשאי לדון כבורר. לא מן הנמנע, כי כתוצאה מחקיקה של הצעת החוק, יגדל הביקוש להתדיינות בבתי הדין, בנושאים אזרחיים. לכן, מן הראוי כי הדיינים יעברו קורס בוררות, אשר יקנה להם הכשרה מקצועית מתאימה וכלים להתמודד עם הליכי הבוררות שיבואו לפתחם.
21. ברי, כי קבלת ההכשרה תקנה לדיינים נופך מקצועי ואמין, גם בעיני הצדדים אשר יבקשו להתדיין בפניהם. על כן, נראה, כי הדרכה מתאימה תועיל לכל הנוטלים חלק בדבר.
22. התנאי השני: תינתן לצדדים האפשרות לערער על פסיקתו של בית הדין כבורר, לא רק בתוך גבולות בית הדין, אלא אף בפני בורר חיצוני, בהתאם לסעיף 21א לחוק הבוררות, כמוזכר לעיל. אכן, הסכמת הצדדים לדון בפני בית הדין אינה מהווה הסכמה הכרחית לכבול עצמם לבית דין זה גם בשלב הערעור. קל וחומר, כאשר אחד העניינים המהותיים העומדים בבסיס שיטת הבוררות הינו הזכות לבחור את זהות הבורר. במסגרת ההליך המוסדר בהצעת החוק, הצדדים מוותרים על הזכות למנות בורר לבחירתם, וחלף זאת, מקבלים את הזכות להתדיין בפני בית הדין, אולם, אין בכך כדי לגרוע מזכות הצדדים לערער בפני בורר אחר, שאינו מצוי בערכאות הערעור של אותו בית דין, ובלבד שהדברים נעשים בהסכמתם המפורשת בכתב ומראש.

*ד"ר עו"ד גדעון פישר, בעל תואר Ph.D בבוררות מאוניברסיטת בר-אילן ותואר LL.M מאוניברסיטת קיימברידג', הינו יו"ר לשכת הבוררים בישראל, יו"ר משותף של ועדת הבוררות בלשכת עוה"ד בישראל, מחבר ספרי רב מכר בבוררות ומרצה באוניברסיטת רייכמן בבוררות במסגרת לימודי תואר שני. ד"ר פישר כיהן כשופט בבית הדין לבוררות מסחרית בינלאומית בארגון ICC. עו"ד יערה חיימי הינה ליטיגטורית במשרד עוה"ד ד"ר גדעון פישר ושות'.